

1980 és 1996 között az aktív kereső fiatalok aránya 76%-ról 54,7%-ra zuhant, melynek két oka a korosztályon belüli munkanélküliség növekedésében és az oktatási rendszer fiatalokat felszívó hatásában keresendő. A területi eloszlás tekintetében a három nagy kategória (főváros, város, község) között nincs lényegi különbség, mind a fővárosban, mind a községekben 41%-os a fiatalok foglalkoztatottsági rátája. Nem mutat csökkenő tendenciát a naponta ingázók száma, és ez szoros összefüggésben áll az intenzív munkahelykereséssel.

A foglalkozási viszony szempontjából a fiatalok magánszférában való foglalkoztatottsága jóval nagyobb arányú, mint az idősebb korosztályé. Az állami szférában főként a nőket, míg a magánszférában inkább a férfiakat alkalmazzák, ez az eltérés azonban az idősebbeknél kiélezettebb.

A foglalkoztatási adatok azt mutatják, hogy a magasabb és korszerűbb képzettséget igénylő munkakörökben jelentős a fiatalok aránya, de munkaerőpiac szelektív hatását jól mutatja, hogy a korábbi évtizedekhez képest még a segédmunkás jellegű munkaköröket is a fiatalabb generációkba tartozókkal töltik be.

Kemény István

Roma (cigány) fiatalok a munkaerőpiacon

A roma (cigány) fiatalokat illetően előadásom az 1993-94 évi országos reprezentatív cigánykutatásra¹ támaszkodik. A nem roma fiatalokra vonatkozó adatok forrása az 1993 őszén az ELAR (Egységes Lakossági Adatfelvételi Rendszer) keretében a Központi Statisztikai Hivatal által készített felmérés.

A munkanélküliség elemzésében gyakran használják a regisztrált munkanélküliség fogalmát, vagyis azokat tekintik munkanélkülieknek, akiket a munkaközvetítő hivataloknál nyilvántartásba vettek. Ennél a mérésnél a munkanélküliek közé kerülnek olyan személyek is, akik valójában nem kívánnak fizetett munkát végezni, és olyanok is, akik a láthatatlan (vagy a nagyon is látható de nem regisztrált) gazdaságban dolgoznak. Ugyanakkor nem szerepelnek a munkanélküliek között, azok, akik szívesen dolgoznának, de nincs esélyük arra, hogy munkát találjanak, valamint arra sem, hogy valamilyen munkanélküli járadékban, vagy ellátásban részesüljenek és ezért nem is regisztráltatják magukat.

A regisztrált munkanélküliségi ráta a nem roma férfiaknál 1993 végén 14,2 százalék volt, a nőknél 11,2 százalék, együttesen 12,8 százalék. A romáknál ennek majdnem négyszerese: a férfiaknál 50,1 százalék, a nőknél 48,9 százalék, együttesen 49,7 százalék.

A munkanélküliség mérésének másik módjánál a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) meghatározását alkalmazzák. E szerint munkanélküli az, aki 1. a megkérdezés előtti héten nem végzett legalább 1 óra fizetett munkát, 2. a megkérdezés előtti négy héten át aktívan keresett munkát, és 3. két héten belül munkába tudna állni.

¹ A kutatást az MTA Szociológia Intézetében Kemény István, Havas Gábor és Kertesi Gábor vezette. A kutatási eredményekről: Havas Gábor – Kemény István: A magyarországi romákról. Szociológiai Szemle 1995/3. Kemény István – Havas Gábor: Cigánynak lenni. Társadalmi Riport 1996. Kemény István: A romák és az iskola. Educatio 1996. tavasz. Kemény István: A magyarországi roma (cigány) népességről.

Az első és a második feltétel esetében mindig kétséges a válasz megbízhatósága, de különösen kétséges a mai magyar viszonyok között a regisztrált és a nem regisztrált gazdaság határán mozgó személyeknél. E meghatározás további gyengéje, hogy az inaktívak közé sorolja azokat a reményvesztett munkanélkülieket, akik szeretnének dolgozni, de már nem látják értelmét annak, hogy munkát keressenek.²

Az ILO meghatározás szerinti munkanélküliségi ráta 1993 végén a nem roma férfiaknál 12,3 százalék, a nőknél 9,6 százalék, együttesen 11,1 százalék volt. A romáknál ennek több, mint háromszorosa: a férfiaknál 40,5 százalék, a nőknél 33,3 százalék, együttesen 38 százalék. A passzív munkanélküliekkel, vagyis azokkal együtt, akik szeretnének dolgozni, de már nem is remélik, hogy munkát találnak, a nem roma férfiak munkanélküliségi rátája 14,4 százalék volt a nőké 11,7 százalék, együttesen 13,2 százalék, a roma férfiakén 48,9 százalék, a nőké 46,9 százalék, együtt 48,2 százalék³

A két munkanélküli ráta közös gyengéje, hogy nem ad számot azokról az inaktív személyekről, akik valójában munkanélküliek. Az aktív keresők száma Magyarországon 1982-ben még 5 millió volt, 1993 végén már csak 3800 ezer. A regisztrált munkanélküliek száma ugyanakkor 640 ezer volt, az ILO meghatározás szerinti munkanélkülieké 500 ezer, vagyis 800 ezer körül volt az inaktívak közé sorolt munkanélküliek száma.

Ha korcsoportonként vizsgáljuk a munkanélküliségi rátákat, akkor azt látjuk, hogy a 15-19 éves korcsoportban az átlagosnál nagyobbak voltak a regisztrált munkanélküliségi ráták: a férfiaknál 31,4 százalék, a nőknél 19,7 százalék, együtt 25,4 százalék. A romáknál viszont az átlagosnál kisebbek voltak a ráták: a férfiaknál 40,0 százalék, a nőknél 44,7 százalék, együtt 42,2 százalék. Ebben a korcsoportban tehát a munkanélküliségi ráták még inkább félrevezetőek, mint az idősebbeknél.

Közelebb jutunk a valósághoz, ha a foglalkoztatottak, a munkanélküliek és az inaktívak százalékos arányát vizsgáljuk az egyes korcsoportokban és az inaktívakon belül vizsgáljuk a tanulók arányát is. Ennek az eljárásnak is van gyengéje: a munkanélküliek és az inaktívak között szép számban lesznek olyanok, akik a láthatatlan gazdaságban dolgoznak.

1. táblázat

Foglalkoztatottak, munkanélküliek és inaktívak százalékos aránya a 15-19 éves nem roma népességben.

	férfi %	nő %	együtt %
Foglalkoztatott	13,4	16,8	15,1
Munkanélküliek	8,4	6,0	7,2
inaktívak	78,2	77,2	77,7
összesen	100	100	100

² Magyar Tudomány 1997. június. A munkanélküliség mérésének módjairól ld. Galasi Péter: Munkanélküliek piaci munkakínálata és a munkanélküliségi mérőszámok értékelése. in.: Az átmenet foglalkozáspolitikája Magyarországon. Aula, 1995.

³ Említendő, hogy a gyesen, gyeden levőket a munkanélküliek közé soroltuk. A munkanélküliségi ráták a következőképpen módosulnak, ha a gyesen és gyeden levőket a foglalkoztatottak közé soroljuk: nem roma férfiak 12,3 százalék, nők 8,3 százalék, együtt 10,3 százalék, roma férfiak 40,5 százalék, nők 24,4 százalék, együtt 33,7 százalék.

2. táblázat

Foglalkoztatottak, munkanélküliek és inaktívak százalékos aránya a 15-19 éves roma népességben.

	férfi %	nő %	együtt %
foglalkoztatott	13,3	9,8	11,5
munkanélküliek	8,8	8,1	8,4
inaktívak	77,9	82,1	80,1
összesen	100	100	100

A 15-19 éves korcsoportban 1993 végén a foglalkoztatottak aránya a nem romáknál 15,1 százalék volt, a romáknál 15,6 százalék, a munkanélküliek aránya a nem romáknál 7,2 százalék, a romáknál 11,4 százalék, az inaktívaké a nem romáknál 77,7 százalék, romáknál 73,0 százalék.

Ezek az arányok látszólag közel állnak egymáshoz. A látszat azonban csal. A majdnem 78 százalék inaktív nem roma személynek döntő többsége (a korcsoport 70,1 százaléka) tanuló volt. A ténylegesen inaktív személyek aránya 7,6 százalék. A roma fiataloknak viszont csak 24,9 százaléka volt tanuló. A nem roma tanulók 5,2 százaléka főiskolára vagy egyetemre járt, 55,5 százaléka szakközépiskolába vagy gimnáziumba és csak 6,2 százalékuk általános iskolába. A 15-19 éves roma tanulók 45,4 százaléka általános iskolába járt, 10 százalékuk szakiskolába, 30,8 százaléka szakmunkásképzőbe, 13,5 százaléka szakközépiskolába vagy gimnáziumba és 0,2 százalékuk folytatott felsőfokú tanulmányokat.

1993 végén kerekén 19 ezer 15-19 éves roma férfi élt az országban. Tizenhét százalékuk dolgozott, tizenkét százalékuk regisztrált munkanélküli volt, negyedrészüik tanuló. Negyvenöt százalékuk nem tanult, de nem is dolgozott, mert nem jutott munkához, és mivel ellátásra nem volt jogosult nem is regisztráltatta magát. Ez a 8-9 ezer fiatal éppen úgy munkanélküli volt, mint azok, akiket regisztrált a munkaerő szolgálat. Ennek a 8-9 ezer fiatal férfinak vagy legalább háromnegyed részének természetesen nem dolgoznia, hanem tanulnia kellett volna.

Ugyanebben az időpontban a 15-19 éves roma nők száma 20500 volt. Tizenhárom százalékuk dolgozott, tíz százalékuk regisztrált munkanélküli volt, negyedrészüik tanuló, a többiek nem dolgoztak és nem is tanultak, a hivatalos besorolásban inaktívak voltak.

A 20-24 éves korcsoportban a foglalkoztatottak aránya a nem romáknál 55,9 százalék volt, a romáknál 23,8 százalék. A munkanélküliek aránya a nem romáknál 11,9 százalék volt, a romáknál 23,5 százalék. Az inaktívak aránya a nem romáknál 32,1 százalék volt, a romáknál 52,8 százalék.

3. táblázat

Foglalkoztatottak, munkanélküliek és inaktívak százalékos aránya a 20-24 éves nem roma népességben.

	férfi %	nő %	együtt %
foglalkoztatott	62,0	50,2	55,9
munkanélküliek	16,7	7,3	11,9
inaktívak	21,3	42,5	32,1
összesen	100	100	100

4. táblázat

Foglalkoztatottak, munkanélküliek és inaktívak százalékos aránya a 20-24 éves roma népességben.

	férfi %	nő %	együtt %
foglalkoztatott	33,2	14,6	23,8
munkanélküliek	35,0	12,2	23,5
inaktívak	31,8	73,2	52,8
összesen	100	100	100

Ebben a korcsoportban a nem roma férfiak és nők foglalkoztatottsági aránya már jóval az átlag fölé emelkedik, hogy azután a legmagasabb arányt a férfiaknál a 25-29 és a 30-39 éveseknél, a nőknél pedig a 30-39 éveseknél és a 40-54 éveseknél érje el. A munkanélküliek aránya is jóval nagyobb volt az átlagosnál, az inaktívak aránya viszont a férfiaknál is, a nőknél is jóval az átlag alatt volt, és ehhez még hozzá kell tenni, hogy az inaktívak fele tanuló volt.

A 20-24 éves roma férfiak foglalkoztatottsága is nagyobb a roma átlagnál, de messze elmarad a nem romáké mögött. A munkanélküliek aránya is nagyobb az átlagosnál. Az inaktívak aránya jóval kisebb a roma átlagnál, de sokkal nagyobb a nem roma inaktivitási aránynál, és ha tanulókat leszámítjuk, annak éppen a háromszorosa.

A 20-24 éves roma férfiak létszáma 1993 végén 19500 volt. Egyharmaduk, azaz 6500 fő tudott elhelyezkedni, 6800-an voltak regisztrált munkanélküliek. Munkanélküli volt az a több, mint 6000 20-24 éves férfi is, aki értelmetlennek tartotta, hogy regisztráltassa magát.

A 20-24 éves roma nők létszáma kerekén húszezer volt. Háromezren dolgoztak közülük, a regisztrált munkanélküliek száma a 2500-at sem érte el, a többiek az inaktívak kategóriájába kerültek.

A 25-29 éves korcsoportban a foglalkoztatottak aránya a nem romáknál 67,4 százalék volt, a romáknál 25,8 százalék. A munkanélküliek aránya a nem romáknál 9,1 százalék volt, a romáknál 31,3 százalék. Az inaktívak aránya a nem romáknál 23,5 százalék volt, a romáknál 42,3 százalék.

5. táblázat

Foglalkoztatottak, munkanélküliek és inaktívak százalékos aránya a 25-29 éves nem roma népességben.

	férfi %	nő %	együtt %
foglalkoztatott	82,7	52,3	67,4
munkanélküliek	9,7	8,5	9,1
inaktívak	7,6	39,2	23,5
összesen	100	100	100

6. táblázat

Foglalkoztatottak, munkanélküliek és inaktívak százalékos aránya a 25-29 éves roma népességben.

	férfi %	nő %	együtt %
foglalkoztatott	36,4	15,1	25,8
munkanélküliek	42,1	21,5	31,3
inaktívak	22,6	63,4	42,9
összesen	100	100	100

Ebben a korcsoportban a nem roma férfiak foglalkoztatottsága eléri a maximumot és ezt megőrzi a 30-39 éves korcsoportban is. A munkanélküliek aránya átlagos, az inaktívak aránya negyede az átlagosnak. A nők foglalkoztatottsága nagyobb az átlagnál, de csak a 30-39 éveseknél éri el a maximumot. A munkanélküliek aránya valamivel nagyobb, az inaktívak aránya kisebb az átlagnál.

A roma férfiak foglalkoztatottsága is ebben a korcsoportban éri el a maximumot, de a nem roma férfi foglalkoztatottnak a felét sem éri el. A munkanélküliek aránya nagyobb az átlagnál, az inaktívaké fele.

A 25-29 éves roma férfiak száma 1993 végén 16600 volt. Közülük hatezer főnek volt munkája, 6800 volt regisztrált munkanélküli, 3400 úgy volt inaktív, hogy korábban dolgozott és négyszázat sem érte el azoknak a száma, akik sohasem dolgoztak. A regisztrált férfi munkanélküliségi ráta ebben a korcsoportban 53 százalék, az ILO meghatározás szerinti ráta 38,1 százalék. Nyilvánvaló azonban, hogy munkanélküliek voltak azok az inaktívak is, akik korábban dolgoztak, és reményüket veszítve nem regisztráltatták magukat, vagy megszakították kapcsolatukat a munkérő-szolgálattal. Ezek számbavételével a 25-29 éves roma férfiak munkanélküliségi rátája 1993 végén 63 százalék volt. A nőket is számításba véve, az együttes munkanélküliségi ráta 61,8 százalék volt.

Az okok közül elsőnek az iskolázottságban való elmaradást kell említenünk. 1986 előtt a nyolc osztály elvégzése használt az elhelyezkedésben, ma már nem elég a nyolc osztály és a szakmunkásképző elvégzése sem. 1993 végén a nem roma népességben belül az egyetemest és a főiskolát végzetteknek a munkanélküliségi ráta 2,9 százalék volt, az érettségizetteknek 9,9 százalék, a szakmunkásképzőt végzetteknek 15,6 százalék, a nyolc osztályt végzetteknek 17,5 százalék, az 1-7 osztályt végzetteknek 23,1 százalék. A roma népességben belül: a középiskolát végzetteknek 27,9 százalék,

a szakmunkásképzőt végzetteknel 40,2 százalék, a nyolc osztályt végzetteknel 48,7 százalék, az 1-7 osztályt végzetteknel 59,0 százalék.

A második ok a romák többségének lakóhelye. A községekben jóval nagyobb a munkanélküliek aránya, mint a városokban és különösen nagy a kis falvakban. A teljes népességnek 36 százaléka, a romáknak 60 százaléka lakik községekben, a teljes népességnek 17 százaléka, a romáknak 40 százaléka lakik kis falvakban.

A Dunántúlon és a budapesti iparvidéken az átlagosnál jóval kisebb, az északi, a keleti és az alföldi régiókban az átlagosnál jóval nagyobb a munkanélküliek aránya. A nem romák 73 százaléka él a Budapest környéki és a nyugati részen, a romák 56 százaléka él az északi, a keleti és az alföldi régiókban.

A nagyrégiók mellett külön kell említenünk a kistérségek és a mikrokörzetek hatását is. Amint a Nyugat-Dunántúlon is találunk rossz helyzetben lévő településeket, az Alföldön, az északi és a keleti régiókban is találunk községeket, amelyekben meglepően jó a helyzet. A romák a kistérségek és a mikrokörzetek közül is elsősorban a rossz helyzetűekben laknak.

Meg kell említeni a közlekedés hatását is. Elsősorban azokra a romákra gondolunk, akik korábban, a nyolcvanas évek vége előtt hetenként ingáztak, és hét közben munkásszállókon laktak. Emlékszünk még azokra az évekre, amikor szinte egyik napról a másikra zárták be a vállalatok a munkásszállókat és küldték haza az ingázó dolgozókat. Ma már csak elvétve találunk munkásszállót. Azok, akik heti ingázással járhatnának munkába, munka nélkül maradnak.

Ehhez kapcsolódik, hogy a magyar települések jó részében olyan közlekedési költséggel lehet csak a munkahelyeket megközelíteni, amelyek magukkal viszik az elérhető munkabér nagy részét, és értelmetlenné teszik a munkavállalást.

További okként kell említeni, hogy a romák elsősorban azokban az iparágakban találtak régebben munkát, amelyek a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes években tönkrementek.

Az említett okok együttesen sem adnak teljes magyarázatot a roma munkanélküliség jelenlegi mértékére. Az okok között a diszkriminációt is meg kell jelölni, de ennek hatása nem mérhető.

Az elmondottakban vázolt súlyos helyzetet enyhíti a rejtett gazdaság. Már utaltam arra a közismert tényre, hogy a munkanélküli és inaktív személyek közül sokan dolgoznak a nem regisztrált gazdaságban. Reprezentatív vizsgálatunk nem lehetett alkalmas arra, hogy ezeknek a személyeknek a számát, valamint az általuk végzett munka mennyiségét és jövedelmezőségét mérje. Kérdőívünk V. részében mindenestre kísérletet tettünk az alkalmi munkák és a második gazdaságban végzett tevékenységek számbavételére. A megkérdezett háztartások egyharmadában neveztek meg egy, tizennyolc százalékában két, tíz százalékában három, vagy több ilyen, a család megélhetésében szerepet játszó tevékenységet. Feltételezhető azonban, hogy még legalább ugyanennyi háztartásban is hasonló volt a helyzet. Kérdőívünk VIII. része a háztáji gazdasággal foglalkozott. Megtudtunk, hogy a háztartások 56 százaléka folytatott ilyen gazdálkodást.

Jól tudjuk továbbá, hogy vannak jómódú sőt gazdag roma családok is. A romák egy része valamikor kereskedésből élt, és még a legrosszabb időkben is próbálta ezt folytatni. A rendszerváltással kinyílt előttük a világ és éltek is a lehetőségekkel. A jelen előadás azonban nem róluk szól.